

Tian Sørhaug (1996). **Fornuftens fantasier. Antropologiske essays om moderne livsformer.** Universitetsforlaget, Oslo

Anmeldt af: *Karen Ellen Spannow*, Center for Rusmiddelforskning, Aarhus Universitet.

Det modsætningsfulde i titlen "Fornuftens fantasier" tager hul på det, Tian Sørhaug vil med sin bog. Han vil sammentænke begreber, som vi ellers bruger megen energi på at holde adskilt. I stedet for med djævelens vold og magt at holde fantasien til den ene side og fornuften til den anden vil Sørhaug udforske spændingsfeltet mellem begreberne ud fra en hypotese om, at vi alligevel ikke, uanset hvor meget vi prøver, kan holde dem adskilt. Det gør sig også efter Sørhaugs mening gældende, når det drejer sig om andre kategorier, som almindeligvis præsenteres som uforenelige. Hvad enten det er modsætningsparret viden og tro, nytte og begær eller autonomi og afhængighed virker vore anstrengelser for at holde dem ude fra hinanden ikke særlig godt.

Det bør dog ikke forhindre, at vi ikke søger at beskrive kategoriernes indhold, men Sørhaug vil forlade den sædvanlige måde, hvor det fantastiske beskrives ud fra et rationelt fornuftigt synspunkt og derfor tenderer til at resultere i negative beskrivelser af fantasier som værende ufornuftige og irrationelle. Sørhaug ønsker i stedet at give positive beskrivelser af det fantastiske, af det man tror, og af det man begærer, med henblik på at finde ud af, hvad det er, snarere end, hvad det ikke er.

I bogen er der en kritik af den måde, hvorpå kvantitative undersøgelser har grebet om sig, når det drejer sig om sociale forhold. Vi er, mener Sørhaug, blevet så optaget af den kvantitative metodes interne reliabilitet, at det er blevet vigtigere at tælle og korrelere på sofistikerede måder end at vide nøjagtigt, hvad det er, man måler og tæller. Her ligger den kvalitative antropologiske metodiske styrke, for den kan holde os fast på, at vi ikke, når sociale processer er selvmodsigende og komplekse, bør lave alt for entydige og abstrakte teorier om dem.

Vedrørende forholdet mellem det moderne og det traditionelle parafraserer Sørhaug (uden i øvrigt at nævne ham) Ghandi, der ironisk udtalte, at civilisationen ville være en god idé. Det traditionelle er, mener Sørhaug, det internaliserede andet i det moderne samfund, hvor mennesker i virkeligheden lider under, at det moderne ikke er slået fuldt igennem. At der heller ikke i moderne tid er tegn på, at beslutninger og valg træffes ud fra rationelle overvejelser og en virkelighedsnær analyse af situationen, gør ofte livet mere besværligt, end det behøvede at være. For forestillingen om det traditionelle samfund som mere helhedspræget, overskueligt, kontinuerligt og spontant, jager rundt med det moderne menneske, der skal finde kursen i et åbent, differentieret, strategibefordrende og fragmenteret samfund. De traditionelle værdier skaber et sug af savn efter noget, der antages at være mere autentisk og præget af en direkte social samhørighed.

En kølig og rationel betragtning, der stillede spørgsmålstejn ved denne tvivlsomme dikotomi mellem modernitet og traditionalitet, ville givet vis kunne afkøle savnet efter de gode gamle dage. Men, mener Sørhaug, det forhindres i nogen grad af den stemning af romantisk fornuft, man kan finde i sociologien. Faget excellerer i at kritisere det moderne, som ikke helt er der, for

derefter at beklage tabet af noget traditionelt, som aldrig var der, fordi det er en nutidig konstruktion.

Sørhaug fremhæver, at alle sociale processer baserer sig på tro. Ved indledningen af en social kontakt er vi altid tvunget til at forlade os på, at vi forstår de tegn, vi modtager fra andre. Fordomme, fortolkninger og vurderinger er derfor essentielt i udviklingen af social interaktion. Men derfor skal man ikke, fastholder Sørhaug, ophøre med at forsøge at skelne mellem tro og viden. At alt socialt samvær har et element af tro gør ikke det sociale liv til fata morgana. At meget konstrueres sprogligt får ikke de faktuelle sociale forhold til at fortone sig.

Bogen er ud over indledningen delt op i fire afsnit, hvoraf det første beskæftiger sig med metode og teori med særlig vægt på at fremlægge forskellen mellem "tykke" og "tynde" beskrivelser. Det andet afsnit går ind på forholdet mellem personer og ting, det tredje beskæftiger sig med den moderne familie, og endelig tages der i fjerde afsnit hul på en spændende diskussion om individualitetens grænser og det sakrale.

Generelt er det vanskeligt, mener Sørhaug, at give beskrivelser, som slet ikke rummer i det mindste ansatser til forklaringer. Men, hvis man hælder til essentialistiske forklaringer, bliver det let til tynde beskrivelser af sociale forløb, som ikke inddrager den kontekst, der omgav begivenheden. At forklare et hændelseforløb med henvisning til fx motivation - eller mangel på samme - er at springe for let henover den kompleksitet, som ofte er på spil. På den anden side, så kan beskrivelser også blive så tykke, så det indsamlede materiale aldrig kan bevæge sig ud over en række af individuelle case-stories. Kunsten er at lande et sted i midten, der hvor der tegner sig et generelt mønster, der kan bruges til forklaring af sociale handlinger, som ikke umiddelbart er forståelige.

Efter Sørhaugs mening (og undertegnede kan kun tilslutte sig) så er mange af de forklaringer, der arbejdes ud fra i det sociale arbejde, baseret på en opfattelse af individet som en uproblematisk enhed og en tradition for at forklare individets handlinger ud fra patologier. Det medfører, at handlinger forklares ud fra mangler, som hæftes til individet.

Dermed overses, at det, der opfattes som problematiske sagsbehandlerforløb, i virkeligheden er et sammenstød mellem forskellige livsformer, som den forhåndenværende struktur og organisation giver muligheder for. For den uregerlige unge, der skal hjælpes af socialkontoret er det væsentligt, at det, han opnår, har status i det gæng, han hænger ud med. Da gænget af ganske forståelige årsager betyder mere end sagsbehandleren, så er det ikke særligt mærkeligt, hvis han tager midler i brug for at opnå det han vil, som ikke af sagsbehandleren opfattes som ordentlige eller fair.

Indsigten i, at det drejer sig om helt forskellige livsformer, kan også blotlægge, hvor mange moralske dilemmaer, der ligger i at være social klient. Og det er ofte noget, som i høj grad overses af det sociale system. Fokuseringen på individuelle patologier har, mener Sørhaug, utvivlsomt en del af skylden for, at der som grundlag for det sociale arbejde ligger så mange tynde beskrivelser, der er alt for blodfattige i forhold til de komplekse livsformer, man ønsker at transformere.

Sørhaug demonstrerer også på bedste vis antropologiens potentiale for at analysere hverdagslivet et hvilket som helst sted. Enhver, der har fuldtidsjob og familie vil nikke genkendende til Sørhaugs analyse af familiens forhold til de frivillige organisationer, som er aktive i børnenes fritidsinteresser. Familien Sørhaug har børn, der spiller musik organiseret af en organisation, hvor det meste af arbejdet udføres frivilligt. Problemet er, at familien ikke altid har tid til at udføre det frivillige arbejde og så forsøger at købe sig fra det. For eksempel skal der af og til bages kager, som siden bortloddet til finansiering af musikforeningens aktiviteter. Det viser sig, at uanset hvor flotte kager eller chokoladeæsker familien køber, som erstatning for det hjemmebagte, så er det aldrig helt godt nok, fordi de ikke har brugt den tid, som det tager at bage en kage selv. De frivillige med højest status i en given forening opnår denne ved at bruge særlig megen tid og søger derfor at fastholde tid som den udslagsgivende faktor.

Sørhaug kaster sig også ud i en analyse af familien og kærligheden, hvor han især lægger vægt på at vise os, at vi opererer med alt for selvfølgelige kategorier. Således ved vi alle sammen, hvad en familie er, eller i hvert fald hvad den bør være. Men vi har i praksis masser af vanskeligheder med familien, fordi den både er det højest vurderede og det lavest prioriterede, og fordi familielivet er i stærk forandring, samtidig med at det er garantien for kontinuitet og identitet.

Mens ægteskab traditionelt i det patriarkalske samfund var en forbindelse mellem grupper, så er den moderne familie et konsumfællesskab, hvor hver enkelt skal være sig selv, udvikle sig selv og eje sig selv mener Sørhaug. Det stiller blandt andet krav til børnene om, at de ikke må ligne forældrene for meget. Forandring bliver et krav, ud fra forestillingen om, at man skal blive sig selv. Tilknytningen til andre nedspilles, uden at nogen kan frigøre sig fra den.

Sørhaug har også interessante analyser af rusens sociale betydning og funktion og de mekanismer, der ligger bag ved stofmisbrug. Han tager udgangspunkt i begreberne afhængighed og autonomi og forholder sig igen kritisk til den skarpe enten-eller logik, som har befæstet sig i vores opfattelser af og forklaringen på sociale og psykologiske fænomener. Vi svæver mellem dyb afhængighed af andre, noget der i Sartresk forstand kan være helvede, men også rummer himmelske muligheder, og det kulturelt afsatte krav om selvstændighed, der presser os til social distance væk fra både himlen og helvedet.

Det er en af de bøger, hvor jeg spørger mig selv, hvorfor jeg ikke læste den straks den udkom. I velskreven prosa præsenteres overbevisende analyser af en række dagligdags begivenheder på en klar, overskuelig måde, uden at kompleksiteten sættes over styr. Bogen er ikke bare spændende for antropologer eller folk med svaghed for antropologi, men kan læses af alle, der vil stifte bekendtskab med, hvordan man kan gribe analyser af alt det selvfølgelige an, så man øger sin viden om, hvordan "naturlige" distinktioner kommer til verden. Bogen demonstrerer desuden på forbilledlig vis, at antropologiske analyser er givende i hjemlige sammenhænge, langt fra palmer og maniokspisende indfødte.